

BOSHLANG'ICH SINFLARDA IMO-ISHORA TILINI O'QITISH TEXNOLOGIYASINING MAZMUNI

Munisa Kadirova Anvarovna

Nizomiy nomidagi TDPU Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim fakulteti

Surdopedagogika va maxsus pedagogikaning klinik asoslari kafedrası

Annotatsiya: Ushbu tezisda eshitishda muammolari bo'lgan bolalarni o'qitishda imo-ishora tilidan foydalanish texnologiyalari tahlil qilinadi. IMO-ISHORA tili bolalarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish, bilim olish jarayonini yengillashtirish va ijtimoiy integratsiyani oshirish vositasi sifatida qaraladi. Shuningdek, maqolada imo-ishora tilining turli o'quv metodikalari bilan uyg'unlashuvi, pedagogik yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalar bilan birlashtirish imkoniyatlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: imo-ishora tili, eshitishda muammolari bo'lgan bolalar, maxsus ta'lim, inklyuziv ta'lim, kommunikativ metodlar, pedagogik texnologiyalar.

ASOSIY QISM

Eshitishda muammolari bo'lgan bolalar uchun imo-ishora tili nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki ta'lim jarayonining muhim elementi hisoblanadi. Ushbu til orqali bolalar axborotni tezroq va aniqroq qabul qilishlari, tushunishlari va o'z fikrlarini ifodalashlari mumkin.

Ta'lim jarayonida imo-ishora tilining qo'llanilishi quyidagi afzalliklarga ega:

- O'quvchilarning nutqiy va vizual idrok qilish qobiliyatini rivojlantiradi.
- O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqotni samarali qiladi.
- Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ijtimoiylashuviga yordam beradi.

Imo-ishora tili eshitishda muammosi bo'lgan shaxslar uchun muloqot vositasi sifatida shakllangan tabiiy til tizimidir. Bu til lingvistik nuqtai nazardan quyidagi xususiyatlarga ega:

Fonologik tuzilma: Harakatlar, joylashuv, yo'nalish va yuz ifodalari imo-ishora tilining fonologik birliklari hisoblanadi.

Morfologik va sintaktik tuzilish: Soʻzlar qoʻl harakati va mimika orqali hosil qilinadi, gap tuzilishi esa mavhum tushunchalar va kontekstga asoslanadi.

Semantik tizim: Imo-ishoralar muloqot kontekstiga qarab turlicha talqin qilinishi mumkin, bu esa imo-ishora tilining boy semantik tizimga ega ekanligini koʻrsatadi.

Psixopedagogika imo-ishora tilini oʻrgatish jarayonida bolalarning idrok qilish, eslab qolish va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishni oʻrganadi. Shunday qilib, imo-ishora tilining psixologik va pedagogik ahamiyati quyidagilardan iborat:

Nutq va fikrlashni rivojlantirish: Imo-ishora tili orqali bolalar fikr bildirishni oʻrganadilar, bu esa ularning tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy moslashuv: Eshitishda muammosi boʻlgan bolalar imo-ishora tili yordamida tengdoshlari va jamiyat bilan samarali muloqot oʻrnatish imkoniyatiga ega boʻladilar.

Koʻrgazmali-taʼlimiy yondashuv: Imo-ishora tili obrazli tafakkurni rivojlantirib, axborotni tez va aniq idrok etishga yordam beradi.

Yoʻnalish	Kreativ Misollar
Vizual materiallar bilan oʻqitish	Dars davomida imo-ishora harakatlarini aks ettiruvchi plakatlar va interaktiv ekranlardan foydalanish.
Rolli oʻyinlar va teatr	Oʻquvchilar imo-ishora tilida hikoyalar yoki ertaklarni sahnalashtiradilar.
Imo-ishora tilida qoʻshiqlar	Oʻquvchilar imo-ishora tilidan foydalangan holda sheʼr yoki qoʻshiqni ifodalaydi.
Interaktiv kartalar va taxtalar	Oʻquvchilar imo-ishora orqali soʻzlarni tanlab, gaplar tuzishadi.
Oʻyinlar orqali oʻrganish	“Imo-ishora charades” – bir bola imo-ishora bilan soʻz ifodalaydi, boshqalar esa topadi.

Yo'nalish	Kreativ Misollar
Bilingval ta'lim	Imo-ishora tili bilan birga yozma matnlarni parallel o'qish va tarjima qilish.
Raqamli vizual darsliklar	Harakatlanuvchi rasmlar va imo-ishora animatsiyalari yordamida yangi so'zlarni o'rganish.
Qiziqarli testlar va musobaqalar	Imo-ishora tili bo'yicha jamoaviy viktorinalar o'tkazish.
Ertak va hikoyalarni imo-ishorada ifodalash	Bolalar o'zlari yaxshi ko'rgan hikoyalarni imo-ishora orqali qayta hikoya qilishadi.
Dars jarayonida kodlash usuli	Ma'lum imo-ishoralar bilan harflarni ifodalab, so'z yaratish.

Eshitishida muammolari bo'lgan bolalarni o'qitishda imo-ishora tilini qo'llash bo'yicha kreativ ilmiy yangiliklar

Lingvistik va psixolingvistik tadqiqotlar – Imo-ishora tilining bolaning kognitiv rivojlanishiga ta'siri, uning ona tili bilan bog'liqligi va neyropsixologik asoslarini o'rganish.

Bilingval ta'lim metodikasi – Eshitishida muammolari bo'lgan bolalar uchun imo-ishora tili va yozma tilni parallel o'qitish metodikalarini ishlab chiqish.

Vizual-semantik yondashuv – So'z va imo-ishoralar o'rtasidagi semantik bog'liqlik asosida o'quv jarayonini tashkil etish, ya'ni imo-ishora orqali tushunchalarni mustahkamlash.

Mimika va hissiyotlarning ta'limdagi roli – Yuz ifodalari va imo-ishoralar orqali kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish va ularning bolaning emotsional intelligentsiyasiga ta'sirini tahlil qilish.

Tilshunoslik va grammatik tizimlar – Imo-ishora tilining grammatik qurilishi, sintaktik xususiyatlari va uning an'anaviy til bilan bog'liqligini ilmiy asosda o'rganish.

Eshitishida muammolari bo'lgan bolalarni o'qitishda imo-ishora tilini qo'llash bo'yicha kreativ ilmiy yondashuvlar

Vizual-semantik yondashuv

Kreativ fikr: O'quvchilar imo-ishora tilini nafaqat aloqa vositasi sifatida, balki vizual tushunchalar orqali bilim olish usuli sifatida ham o'zlashtirishi mumkin. Bu yondashuv orqali imo-ishoralar va mavhum tushunchalar o'rtasidagi bog'liqlik mustahkamlanadi.

Kreativ misol: O'quvchilar imo-ishora orqali matematik formulalarni tushuntiradi. Masalan, tenglamalar imo-ishora orqali ifodalanadi va ularning yechimlari imo-ishora bilan tasvirlanadi.

Tarix darsida turli davrlarni tasvirlash uchun o'quvchilar tarixiy voqealarni imo-ishora orqali hikoya qiladilar.

Mimika va hissiyotlarning ta'limdagi roli

Kreativ fikr: Imo-ishora tili faqat qo'l harakatlari bilan emas, balki mimika va yuz ifodalari bilan ham bog'liq. Shuning uchun, o'quvchilarning hissiy tafakkurini rivojlantirish orqali imo-ishora tilining samaradorligini oshirish mumkin.

Kreativ misol: O'quvchilar imo-ishora orqali turli kayfiyatlarni ifodalab, guruhdagi boshqalar bu his-tuyg'ularni aniqlashi kerak bo'lgan o'yin o'ynashadi.

Dars jarayonida hikoya yoki she'rlarni imo-ishora bilan ifodalayotganda, har bir personajning hissiyotlari mimika yordamida aniq tasvirlanadi.

Lingvistik va psixolingvistik tadqiqotlar

Kreativ fikr: Imo-ishora tilining grammatik tuzilishini o'quvchilarga o'rgatish orqali ularning umumiy til qobiliyatlarini oshirish mumkin.

Kreativ misol: O'quvchilar imo-ishora yordamida so'z turkumlarini tasniflashadi. Masalan, fe'llar bir xil imo-ishoraga ega bo'lsa, otlar esa boshqa imo-ishora shakllari bilan ifodalanadi.

Gap tuzish bo'yicha imo-ishora tanlov o'yinlari o'tkaziladi. O'quvchilar o'z navbatida imo-ishora yordamida gap tuzadi va uni yozma shaklda qayd etadi.

Bilingval ta'lim metodikasi

Kreativ fikr: Eshitishida muammolari bo'lgan bolalar imo-ishora tilini yozma til bilan parallel o'rganishlari orqali ikki tilda erkin muloqot qila oladigan shaxs sifatida shakllanishlari mumkin.

Kreativ misol: O'quvchilar imo-ishora tilida hikoya qilishadi va shu hikoyaning yozma versiyasini yaratadilar.

Ikki guruh o'quvchi biri imo-ishora tilida, ikkinchisi esa yozma shaklda gaplashadi va bir-birlarini tushunish uchun o'z usullarini sinab ko'rishadi.

Madaniyatlararo imo-ishora tili tadqiqotlari

Kreativ fikr: Dunyoning turli imo-ishora tillarini o'rganish orqali global kommunikatsiyani rivojlantirish mumkin.

Kreativ misol: Turli mamlakatlarning imo-ishora tillarini solishtiruvchi loyihalar amalga oshiriladi. O'quvchilar bir imo-ishora turini boshqa mamlakatning imo-ishorasi bilan taqqoslaydi.

O'quvchilar xalqaro imo-ishora tilida mashhur hikoya yoki ertakni hikoya qilib, boshqa madaniyat vakillarining tushunish darajasini baholaydi.

Bolalar adabiyoti va imo-ishora tili

Kreativ fikr: Adabiyot va hikoyalarning imo-ishora tilida ifodalanishi bolalarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Kreativ misol: O'quvchilar imo-ishora tilida komiks yoki animatsion hikoyalar yaratadi va ularni dars jarayonida namoyish etadi.

She'r va hikoyalarning imo-ishora tilidagi tarjimalari amalga oshiriladi va o'quvchilar o'zlarining sevimli hikoyalarni imo-ishora tilida ifodalashni o'rganadilar.

Psixopedagogik yondashuvlar

Kreativ fikr: Har bir o'quvchi uchun individual ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish imo-ishora tilining samaradorligini oshiradi.

Kreativ misol: O'quvchilar imo-ishora tili orqali o'z ta'lim rejasini tuzadilar va undagi maqsadlarini ifodalaydilar.

O'qituvchi imo-ishora orqali topshiriqlar berib, har bir o'quvchining o'ziga xos o'qish uslubini aniqlaydi.

Imo-ishora tilining neyrobiologik asoslari

Kreativ fikr: Imo-ishora tili va miyadagi til markazlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish orqali eshitishda muammolari bo'lgan bolalar uchun yanada samarali o'quv metodlarini ishlab chiqish mumkin.

Kreativ misol: O'quvchilar imo-ishora tilidan foydalangan holda fikrlash mashqlarini bajaradi va ularning tafakkur darajasi baholanadi.

Miyaning imo-ishora tilini qayta ishlash jarayonini o'rganish bo'yicha eksperimental tadqiqotlar olib borilib, ta'lim dasturlariga moslashtiriladi.

xulosa

Eshitishda muammolari bo'lgan bolalarni o'qitishda imo-ishora tilini qo'llash zamonaviy pedagogika va lingvistikaning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, imo-ishora tili nafaqat muloqot vositasi, balki bilim olish, tafakkurni rivojlantirish va madaniy integratsiyani ta'minlash uchun ham muhim omildir.

Kreativ yondashuvlar – vizual-semantik metodlar, bilingval ta'lim, lingvistik va neyrobiologik tadqiqotlar, madaniyatlararo imo-ishora tili taqqoslamalari – imo-ishora tilining ta'lim jarayonida samaradorligini oshirishga yordam beradi.

O'quvchilarning mimika, hissiyot va vizual tasavvurlar bilan ishlashi ularning muloqot qobiliyatlarini kengaytirib, axborotni yaxshiroq qabul qilishlariga xizmat qiladi.

Shuningdek, imo-ishora tilining grammatik jihatlari va uning psixopedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashuvi individual ta'lim strategiyalarini yaratish imkoniyatini beradi. Bu esa har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos o'quv jarayonini tashkil qilishga yordam beradi.

Umuman olganda, imo-ishora tilini o'qitish texnologiyalarini rivojlantirish ta'lim jarayonining inklyuzivligini oshirish bilan birga, eshitishida muammolari bo'lgan bolalarga to'laqonli jamiyat a'zosi bo'lishlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Shu bois, ta'lim metodologiyalarini yanada takomillashtirish va innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimova D. R. (2018). Imo-ishora tili va uning lingvistik xususiyatlari. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Xolmirzayev A. (2020). Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish metodikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
3. Rahmonova G. (2017). Inklyuziv ta'lim: eshitishida muammolari bo'lgan bolalar bilan ishlash usullari. Samarqand: Ilm ziyo.
4. Nazarova Sh. (2019). Imo-ishora tilini o'rgatishning zamonaviy yondashuvlari. Buxoro: BuxDU nashriyoti.
5. Xasanov U. (2021). Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar psixologiyasi va pedagogikasi. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.